

եւ Հռոմտորքի մէջ շատ մը սաւան գտնուեցաւ: — Ընորհ՛ք ըրէք, այս բանն — Չեր իշխանութեան շրջանին մէջ — ամեն մէկուն — ծանուցանելու եւ Տրամայելու, որ վաղն առտուն, մինչեւ ժամը տասը՝ փնա կրողները՝ հոս, Ցումալտի մէջ, Յշմն տունը ներկայանան եւ իրենց վերաբերեալ առարկաներն առնուն տանին: — Ի մեծարանօք, ենք Մեծարգոյ Ցեր դատաւորիդ:

Խնարհ ծառաներ

Լ. Կ. Գ. Ե. Ե. Ե.

Յ. Կ. Գ. Ե. Ե. Ե.

Հաստատար զատաւորիդ

Տոմար. 1849, մարտ 28

Քաղաքային գիւնաստան մէջ, ուրիշ գրութիւն մըն ալ կը գտնենք յաջորդ վերնագրով ու բովանդակութեամբ:

Եղիաբեթուպոլսոյ քաղաքաբաշխութեան կողմանէ խաւրուած գործակատարներուն — Անտոն Լէնկէյնի խորհրդականին ու Անտոն Գողոջայան քաղաքացւոյն — ժողոված՝ բայց Հայոցմէ կողողաւած՝ եւ յանձնակատարութեան յանձնած գողոնի առարկաներուն եւ ապրանքներուն ցանկն — որոնք Հռոմտորքէն եւ Տոմարէն Հիփիշվար փոխգրուեցան եւ անկէ քաղաքս բերուեցան:

Մեծ Գաբուշէն, մայիսի 3ին, քաղաք բերուեցան առ կողողաւած բաները:

Մէկ երկաթէ շրջանակ — մէկ եռոտանի կաթնայ — մէկ պղտիկ վառարան — երկու վերմակ — հինգ բարձ — մէկ անկողին — ձիու մորթ մը — հինգ կտոր հասարակ ու մէկ աղէկ երկայնամաղ ծածկոց — երկու երկաթի շրջանակ — երկու կտոր թիփեղէ վառարան, — մէկ փայտէ մալ — մէկ մանելու անիւ — մէկ մետաքսէ վերմակ — սօսի աման — մէկ աւելուած պատի ժամացոյց մը. — լաթի մը մէջ խնւ մը մանր բաներ. — մէկ հինցած մուշտակ — մէկ վարդաօլոյն կանանց զգեստ մը, — երեք տոպրակի մէջ զանազան ապրանքներ, — երկու ամառուան վերարկու, — մէկ սեւ շուրջալէ վերարկու մը — մէկ շապիկ — երկու ճերմակ բաճկոն — մէկ կանանց շրջագգեստ, — մէկ սեղանի փողոց, — մէկ մեծ ծածկոցի մը մէջ՝ զանազան առարկաներ, — մէկ փողոց — վարտիկ — մէկ կացին — քնար մը — 8 մանգաղ, — 5 հողաքոր, — մէկ երկաթէ եղան — դրան կռունկներ — սկաւառակ, օղակներ — երկու գլխարկ — մէկ անձրեւնոց — մէկ կաքաւախա-

ղութեան աղիւ բարակ զգեստ — երկու զոյգ երկաթի կռունկ — մէկ տապակ — մէկ պղնձէ կշռորդ — մէկ պղնձէ սկահակ — մէկ ժանապարհի ծուղակ — երկու անագէ պնակ — մէկ ծխախոտ կտրելու դանակ, — մէկ երկաթէ մաղ — մէկ երկաթի ողորկիչ (Bügeleisen) — մէկ կաթնայ, — — —

Ասոնց նման ցանկեր դեռ շատ կան դիւանատան մէջ. բայց զանց կ'առնեմ անոնցմով ընթերցողներս ձանձրացնելու. մանաւանդ որ գրեթէ միեւնոյն բաներն են:

Իրերն ասանկ ըլլալով ալ, հարկաւոր տեսայ, Եղիաբեթուպոլսոյ քաղաքային կողողաւած վերագրեալ բաներուն մանրամասն ցանկը յառաջ բերելու, որպէս զի տեսնեն ընթերցողք մէկ կողմանէ, թէ սրբափ մարդիկ ու սրբափ տեղեր աչք տնկած էին քաղաքային տնտեսութեան վրայ — եւ մէկալ կողմանէ, որ քաղաքի տեսնան, թէ ինչչափ երկայն առնեն պէտք է որ տեսած ըլլան կողողաւաներն, որ յափշտակողք՝ ազատ առնեն ունեցած են, մինչեւ ասանկ մանր ու շնչին բաներու վրայ ալ ձեռք դնելու:

ՅՈՎՀ. ԱՆԾԺ

Կ Ե Ն Ս Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ԲԻԹԻԿ ԳՈՎՑ. ՆԱՇԱԳՅՑ ԲՈՒՍԻՆԵՆ

(Հարաւոր-գիւն)

1864 Յունիս 26ին է՝, որ ատենապետելով Ազգային ընդհանուր ժողովին կը ներկայացնէ հոն երկու խիստ կարեւոր առաջարկութիւն, մէկը կը վերաբերէր Ազգ. Սահմանագրութեան վերաքննութեան, որ ըստ օրինի կրնար տեղի ունենալ հինգ տարին անգամ մը, եթէ հարկ գատուէր. Ռուսիանէն կ'առաջարկէր դիտողութեան տեսարան մը բանալ Մայր Գիւնին քով, եւ հինգ տարւան միջոցին՝ արձանադրել հոն վերաքննելու գատուած յօդուածները, խոհակն եւ իմաստուն անաշարկ, զոր ընդհ. ժողովն անմիջապէս կ'ընդունէր առանց վիճարանութեան:

Երկրորդ առաջարկութիւնն էր՝ Ազգային Տուրքի կանոնաւոր հաստատութիւնը՝ որուն

1 «Արիւնդ-ճիւղ-ճիւղ» Ազգ. Խաւրէն, (Բաղաժ 1860 — 1870 մահ) Գ. Պոլսոյ, տղ. Սորբեան 1890, էջ 119:

2 Ազգ. էջ 120:

3 Ազգ. էջ 121, եւ «Մոսկով» 13րդ տարի Յունիսի 648ի, 11 յուլիսի 1864:

Որչափ անկեղծութիւն եւ արշափ ճշմարտութիւն կը բուրնայ այս տողերը, զոր Ռուսիան անձն համեստութիւնը կ'ունենայ յանձնելու զեռ յեռնահոյգ իրարմ անտարբարութեան: Գր. Ազաթնի Ռուսիան անձն առաջարկութեան եւ բանաստեղծեան չէ հաւանած. Եղեմիկոսանական ժողովին մէջ հրապարակաւ զայն կէս մը ծաղիւղուած է, «Եթէ ձառ խօսիլ պէտք ըլլար, մենք ալ կը զրէնիք կամ կը թարգմանէինք. գրատուններուն մէջ ասոր վերաբերեալ գիրքեր չուն . . . ըսելով՝, բայց ընդունած է որ Ազգին տիտուր վիճակին դարմանը տուրքը հաստատեն է՝, բայց ոչ Ռուսիան անձն հաստատելու ուզած տուրքը, զոր Գր. Օտեան ինքն ալ անգործադրելի համարած է, անորակընդունը մի միայն խղճմանքի վրայ հիմնուած նկատելով՝:

Փորձեցին արդեօք անգամ մը Ռուսիան անձն առաջարկած հանգանակութեան եղանակը, տուրքի բաշխման կերպը. անոր տեղը ընդունուած գրութիւնը այն օրէն ի վեր յաջողեցան միթէ. Բն յախուռն վճիռ, Բն անդրուարձակում, զոր Գր. Ազաթնի պէս լուրջ մարդ մը կ'աղղէ Ռուսիան անձն բանաստեղծեան, զայն թարգմանութիւն կամ ընդօրինակութիւն համարելով. . . Ռուսիան անձն իր խօսածը այն, յանգանակութեանը չէ որ արտասանած է, ինչպէս գործը ինքնին ցոյց կու տայ արդէն. երկարաշունչ աշխատութիւն մըն է այն, որուն համար անշուշտ անցուց նա անբուն գիշերներ, թիվատեց հարկաւ շատ կատարներ, եւ թերեւ՝ մեծ անտեսագէտներու կամ քաղաքագէտներու նշանաւոր հեղինակութիւններուն ալ հետեւելով զայն գրեց. բայց այդու միթէ իւր վատտակը, իւր աշխատասիրութիւնը աւելի յարգ չ'ունենար: Ռուսիան անձն օգին մէջ ունակտ խօսքեր ցանկելու համար չէր որ Երեմիկոսանական բնմը կ'իշխէր այն օրը, բնմաստական փառասանելիկ ցոյցամղութեամբ յագնեալու համար ալ չէր, իւր Ազգին օգուտին համար գրական ու մշտական միջոց մը առաջարկելու համար էր, որ նա ժամ մը շունչ սպասեց կարգալու իւր պատրաստած աշխատութիւնը, զոր եթէ Ազգային երեսփոխանները չկրնային գնահատել, գոնէ հրապարակագիրները գովելով գովեցին, ինչպէս կը

կարգանք այն ատենի Մաթիս¹ եւ Մեղիս² թերթերուն մէջ:

Շատ շանցած ընդհ. ժողովի Ա. Ատենակցա Սերգիէն Էփէնտի հրաժարելով՝ Ռուսիան անձն ինքն ալ կը ստիպուի հրաժարիլ Բ. Ատենակցաութեան: Բայց քիչ յետոյ 1864 Յուլի 17ին՝ դարձեալ կ'ընտրուի Բ. Ատենակցա, երբ Սահակ Ապրո Էփէնտին կ'ընտրուէր Ա. Ատենակցա:

Հազիւ երկու նիստի կ'ատենակցատէ Ապրո Էփէնտի, կը բացակայի, եւ Ռուսիան ինքը միայն կ'ատենակցատէ ընդհանուր ժողովին շարունակ մինչեւ 1865, Հոկտեմբեր 30⁴:

Ռուսիան անձն այս Ատենակցաութեան միջոցին Ազգային ժողովին մէջ կը յուզուի կարեւոր խնդիրներ. ասոնցմէ նշանակելին էր, Երուսաղէմ նորընտիր Պատրիարք Եսայի Եպիսկոպոսին անձամբ Երեմիկոսանական ժողովին քանի մը նիստերուն ներկայ գտնուիլու Որտարարական իրաւասութեանը մասին կատարած խորհրդակցութիւնները⁵, ուստի եւ հպատակելը Ազգային Սահմանադրութեան եւ ընդունիլն այն կանոնադրութեան, զոր յատկապէս Երուսաղէմի վանքին Միարանութեան համար՝ Ազգ. ժողովին 1865, Մարտ 19ի յանձնարարութեամբ խմբագրեցին՝ Ներսէս Եպ. Վարժապետեան, Բարուեսակ պէլ Ֆերուհեան եւ Նահապետ Ռուսիան⁶:

Ազգային Ցուրքի խնդիրն ալ կը յուզուի դարձեալ եւ կ'արժանանայ բաւական երկար վիճարանութիւններու⁷, առանց սակայն կարեւոր լուծման մը յանգելու, որովհետեւ այն ատեն մեծ սուգ մը հանուր Ազգը խորապէս կը համակէր. յանկարծ Մատթէոս Կաթողիկոս կը վախճանէր 1865 Օգոստոս 22ին, եւ Ազգային ընդհանուր ժողովը կը պարտաւորէր իւր Օրակարգին խնդիրները թողլով, զբաղիլ անկեղծապէս Կաթողիկոսական ընտրութեան կարեւոր հարցով⁸:

Սիսի եւ Աղթամարի Կաթողիկոսական

¹ Մաթիս Ժ. Գրիգորի Թիւ 684, 20 Մարտ 1865:

² Մեղիս Հազիւ Երուսաղէմ Թիւ Գրիգորի Թիւ 263, 27 Մարտ 1865:

³ Մեղիս-Գրիգորի Եպ. Թիւ Երուսաղէմ (Բացում) 1860—1870 տարեաց) էջ 138:

⁴ Ապ. էջ 187—266:

⁵ Մեղիս-Գրիգորի Եպ. Թիւ Երուսաղէմ Բացում 186—1870 տարեաց, էջ 174—183—193:

⁶ Ապ. էջ 206. եւ Մաթիս Ժ. Գր. Կար. Թիւ 684, 20 Մարտ 1865:

⁷ Ապ. էջ 219—221 Ե. այլն:

⁸ Ապ. էջ 271—287:

¹ Մեղիս-Գրիգորի Եպ. Թիւ Երուսաղէմ (Բացում) 1860—1870 տարեաց, էջ 128:

² Ապ.:

³ Մեղիս-Գրիգորի Թիւ Երուսաղէմ Ե. Ռուսիան անձն, Թիւ Եր. Մ. Էփէնտինի Կ. Յուլի 1879: Նախարար Գր. Օտեանի պէ. ԺԵ:

Ամբոններն արգէն թափուր այն ժամանակ, ելե-
միածնի գահին յեղակարծ թափուրութիւնն ալ
վրայ հասնելով՝ Ազգային Երեսփոխանութեան
եւ Վարչութեան գործերը կնճռու դժուարու-
թեան մը կը մատնուին։ Ընդհանուր ժողովին
մէջ կը յուզուին ծանր խնդիրներ, որոնց երեսէն՝
տակաւ Ազգ. Սահմանադրութեան մէջ երեւան
կու գան անգործագրելի կէտեր եւ կը պահան-
ջեն անոր վերաքննութիւնը։ Ազգ. Վարչութեան
պաշտօնավարութիւնը կը խանգարի, քաղաքա-
կան ժողովներ կ'ընտրուին ու կը հրաժարին.
ընդհանուր ժողովն իւր մեծամասնութիւնը կը
կորսնցնէ եւ հազիւ կարող կ'ըլլայ վարչու-
թիւն մը ընտրելու¹, ապօրինաւորութիւններ,
Սահմանադրութեան ոգւոյն հակառակ արարք-
ներ շատախալ կը շատան եւ Ազգային ընդ-
հանուր գործերը սխուր հանգամանք մը կը
ստանան։

Օսմ. կայսերական կառավարութիւնը՝
հետեւէն դիտող եւ տեղեկաւոր միշտ այս ըն-
թացքին՝ յանկարծ 1866, Մարտ 20ին, Ազգին
երեւելիներն եւ կառավարական Հայազգի Բար-
ձրատիճան պաշտօնեայները Բ. Գուռը կանչե-
լով՝ Ազգ. Վարչութիւնը կանչուած կը հրատա-
րակէ՝, կ'արգիլէ ընտրել նոր վարչութիւն, առ-
ժամանակեայ խառն ժողով մը կ'որոշէ՝ Առեւա-
պետ կարգելով զՅերվիւնէն, Սահմանադրու-
թեան վերաքննութիւն կը պահանջէ, եւ ընդ-
հանուր ժողովին ալ միմայն Էլիֆիածնի կամու-
ղիկոսին ընտրութեան համար գումարիլ կ'ա-
տենէ²։

Ազգ. Սահմանադրութեան համար կառա-
վարութեան ըրած այս տնօրինութիւնը, զոր՝ ան-
խահմ բերաններ «Գեդալու հառուած», անձա՛հ
յորդորջումով յետոյ որակեցին, թելադրած էին
նոյն իսկ Ազգային ժողովականներէն մէկ քանին
եւ զլիսանորապէս Սերվիլէն Էֆենտին, որոնց ա-
նունն անիրաւարար աղարտել իսկ ձգնեցան,
Սահմանադրութեան կարծուած, բայց Սահմանա-
դրութեան բառին միայն սիրահար թիմեւեւորիկ
իմաստաւորներ³։

Ահա թէ ինչ կը գրէր այս մասին Ռուսի-

¹ «Արեւիք-Ռիւսի» Ար. Ժուլեւցի, Բացում 1860
— 1870 ամաց, էջ 276—287։

² «Մարտի Ժուլեւցի» Գործի Մարտ Եւ Արդիւ ամա-
նեւ թիւերն 1866 ամին, եւ «Գործի Ս. Փիլիպոս Էփեսոս-
բուրձնի Հայոց Բ. Էֆենտին, էջ 144։

³ Ար.։

⁴ «Արեւիք-Ռիւսի» Ար. Ժուլեւցի, Բացում 1870
ամին, էջ 280 եւ 281։

նեան 1871 Մայիսին¹, իւր խօսքը Երեսփոխա-
նութեան մեծամասնութեան ուղղելով։

«Այդ պատահական եղևութիւնը՝ զոր հարուած կո-
չէ կարօթիս, պետական չէր անկէին, ուստի այդ անա-
կանը առաւ եւ անտեղի չու պաշտօնական ընդդէմ մէջ,
այլ հարուած կոչածդ ազգայնոց սմանց կողմէն էր, նոյն իսկ
ժողովականաց այն ատենի փորձաքաջն մասէն, որ առաւել
յարեալ Սահմանադրութեան ոգւոյն շուն տառին, ժամա-
նակէն առաջ վերաքննութեան ենթարկել ու զի վաճառ-
նադրութիւնը, զի անգործագրելի կէտեր երևան եկան, որը
խոչընդոտ եղան Վարչութեան ընթացքին։ Քաղաքական
ժողով չէր կրնար հաստատով՝ ընտրաւները հնազանդ եւ
հրաժարելին, ընդհ. ժողովը՝ որ հազիւ կրնար նիստ ընել մեծա-
դոյն մասի պակասութեան, ընտրողական ժողով զարմած էր
եւ Վարչութիւնը կաշկանդել։ Իրոք այս վիճակին մէջ եւ
կանոնաւոր մեծադոյն մասի մը առկէ, ազգայնական եռանդի
գրգռեալ ծար մ'ընել խորհրդանայն անկնքը։ Միայն
էնին մէջ սխալեցան, առաւ ոգւոյն զհիշքին, մինչդեռ
դուք այսօր օրինաւորութեանը ոգին կը զոհէք առաւել։
Եթէ երկուքուր է մըլէն ընտրել հարկ ըլլայ, նախապետու-
ն են անոնք, զի ոգին կրնայ միշտ կենդանացնել ըլլաւը, իսկ
ստանաւ առանց ոգւոյ զի է միւլ անկնքուս։

Այսօրեայ մեծադոյն մասէն՝ անձնական կրիք ըլլա-
ցեալ անանք ուղղեցին արեւելէն այն երեսփոխար որ անձնաց
անցեալ թէ կենդանի ազգային յիշատակը, Բայց ազատա-
յաւ լայն էր բարձրացաւ (Գր. Օսեան, Առեւապետ ընդհ.
ժողով 26 Փետր. 1871)։, հաստատեց անոնց ազգաւոր դի-
տարութիւնը, եւ ի փառս Էլիֆիածնութեան եկեղ պաշտո-
նապէս պատմութեան այս պիտոյցը։

Ամբաստանել ուղղեցին թէ վերաքննութեան են-
թարկելով այն անձնաց անոնք զարդեցաւ ատեն մը Սահ-
մանադրութիւնը, որքան թիւն է. մտածել պէտք է զատի
հաւատը համար, ապաւանդեց անմարդ որ եւ Կառավարով՝
տարածեցին այս լայնը, եւ միմայն հաւատեցին ինչպէս
զարգած եւ Սահմանադրութիւնը, երբ սահմանադրական
ժողով էր կալ որ կը շարունակէ առանց լուծվելու եւ կը
գումարի ըստ հարկին։ Յանձնեցին որով, եթէ դու զանի
ըզգումարեցիր կամ թէ դու մարդու հարկ չեցիր։ Որ հարկ
մէջ այն ատենի պատրիարք ժողով գումարեցին հրաման
խնդրեց Բ. Գուման եւ չարգելեց։ Կայսերական վերաձեռ-
նը հաստատեց Սահմանադրութիւնը, եւս վերաձեռն. մ'ալ
զանի զարդեցնում Բ. Գուման ինչպէս զարգած կ'ըլ-
լայ երբ ծրարէր մը կը յանձնէ սահմանադրապէս կազմեալ
ժողովոյ չեմութեանը, երբ պատրիարք ընտրել կը
հրաւիրէ ըստ այս կամ այն յօդուածոց սահմանադրու-
թեանը։ Մի թէ չէ՝ յիշէ, մոռցած է կընես զարդեցնում
ըլլաւ, կամ չէ չէ՝ դու միայն չես մը զանի զարդեցնում կամ
զարդեցնում Բ. Գումանը։

Այս պերճաւոր տողերէն ապաւելն յայտնի
կ'ըլլայ, որ Ազգ. Սահմանադրութիւնը 1866
Մարտ 20ին, Գեդալու հառուած մը չէր որ կ'ու-
նենար, այլ առեւելի պաշտպանութիւն մը, առանց
որոյ, այդ Սահմանադրութիւնը տեսած տեսակ
պայտնութիւններու բոյն մը եղած, կրնար
ուրիշն իւր կորստեան վիճէ ի պաշտ գահա-
վիթիլ, աւանդ, նոյն իսկ Հայերու ձեռքով եւ
կիցերով։

¹ «Օրեփէր Բ. Տօրի, Թիւ 453, Կ. Գործ 20 Մայիս
1871։

² «Արեւիք-Ռիւսի» Ար. Ժուլեւցի, Բացում 1870
ամին, էջ 281, Գր. Օսեան։

1866 Մարտ 20ի Պետական տնօրինու-
թիւնը՝ որչափ որ Սահմանադրութեան թերու-
թիւնները բառնարու, ազգային բազմակերպ
գործոց կանոնադրութիւն մը տալու նպատակն
ունէր, դարձեալ շատ գէշ տալուորու-
թիւն մը կ'ընէ Ռուսիաներին, որ կը սկսի ամեն
բան սեւ տանել իւր շուրջը, եւ բանն մ'ա-
խորժ չզգալ: Լայով կու լայ, թէ ինչու համար
այնքան յօգնութիւններով ու քրտինքով ձեռք
անցուած Սահմանադրութիւն մը՝ իւր սուրբ
նպատակէն շեղելով, վէճերու եւ կրքերու գարշ
խառնարան մը կ'ըլլար այդպէս. ասելով՝ կ'ատէ
բոլոր բարեկամները, որ գգայուն կուրծքէն
հառաչներ շարունակ կ'արձակէ, ինք զինքը ալ
բոլորովին մինակ կը կարծէ աշխարհի վրայ, եւ
այնչափ մեծ արտմութեան մէջ կը սուղի, որ
մինչեւ իսկ մահուան անձուր կ'ունենայ, ինչպէս
կ'իմանանք անոր շատ լայնամարտիկ բայց դրան-
չիկ մէկ նամակէն, զոր Պետական հրամանէն
քանի մ'ամիս յետոյ կ'ուղղէր Ռուսաւոր առ իւր
սրտակից բարեկամի՝ Գր. Օտեան: — Ահաւա-
նիկ այն՝

Մարտին, 8 թաւման 661

«Սերեցեալ իմ Օտեան.

«Զանկալի գիրքդ առի, մէկ տարիէն աւելի կայ,
միւսն այս անցեալ օրերս: Գիր չէին տաներ այլ հաւաք
որ արտի մէջ եկած պատի աշխատքը: Ի՜նչպէս կրնայի
գրով պատասխանել. գիրք ու գրչէք ընկած են աշքես եւ
սակարգող իմ թուին զիս զարգայտելու. խոսակցութեան
օրոք լայց, այն մտերմ՝ զուարթ խոսակցութեան ու
ամէն բան կ'ընծաւով լցնի ու ազատ ինչ որ մըլերէ անցնի,
ասանց խնդրոց կարգ հարցնելու, ուր արտի կըկարգա-
վին: Ո՛ր են այն օրեր որք գիրքի կըլլային եւ այն գիրք-
ները որ առ կըլլային եւ դեռ մեր խոսքերը չէին սպառէր
եւ դեռ մեր արտերը չէին յաղէնար: Անցան այն երջանիկ
ժամերը, կորուսէ այն ցանկիկ խոսակցիցներն, զ'ոմանս ի
յաւիտեան, ալ ալ, եւ զ'ոմս ի պահպանութեան . . . շատ
եկաւ բախտին մեր երանութիւնը, բայց չ'անցաւ ու չ'անց-
նիր արտեւ անանց յիշատակը միակ սփոփանքը, ազգային
միութեան: Գրկնով հառաչանքդ ու Տիմիտիայէ ձայնն որ կը
լսեմ՝ երբ երբեք, կարելիցն յիս այն խոսակցիները ու
կակիծները կը նորոգին: Ի՜նչպէս չ'ըլլած՝ առանձնամուկ, երբ
կամուրջն անցնի ու զառամեմ ու այն իսկ ժամին մէջ
ձեռք մը չ'ըլլայ ձեռքս սեղմելու, ձայն մը ձայնիս եւ սիրտ
ը արտի պատասխանելու: Ըստ էն մարդիկ, լցնէ աշ-
խարհ, մարդիկ, աշխարհ, երկիրը ազգային էն աշքես,
չգիրքեմ ինչ եւ ուզածս. սա կըզգամ որ հոգւոյս նեղ կը
թելի իմ ընկնի ծրարը եւ զանի պատուէլ կրգի թայ. բան
է չեմ տեսներ որ զիս հցածն, բան մը որ զիս աշխարհիս
յարեւ. չիք մտտ բարեկամ մը որուն սիրտ բանում, մարդոց
արհամարհում ծննդայն նիւթ լցուցու. համար այն մարդոց
չճեռ եւ գուցէ վայրենացեալ՝ եւ միւս եւս անբախտ կո-
չեալ՝ ի սեպան կենի՛մ չեմուկ հանգիստը կըստասեմ. . . »

Մի՛ տար բարեկամ եւ չեմ՝ հաւասար որ կարեւոր
տալ իմ երկար լուծիւն անտարբերութեան կամ թերու-
թեան մտերմական գգաբոցս, ոչ աննեւին, այլ ծաւա-

թեան տուր քիչ մը կուգն նէ, բայց շատ մը չիթեմ. .
թեան մասոյս տուր, յաւաստութեանս, հոգւոյս այն
քայքայեալ վիճակն զոր գիրք ու գրչէ չեն կարող ըրի
ցտարել, արգեօք հոգին կընկարգի՝ զգայք կըզգի՛ն. ցուց
կը գգացնի ձայնը կը լսի բայց թղթի վրայ չեն տուրիւ:
Դու կը հաւատնս բարեկամ եւ կը հենեմամ, գրէ
միշտ ինձի, կրկնէ: Եւստի հառաչանքդ. որպէս հիշուի թիւնք
կրկնութեան մը կըստասեմ նոյնպէս եւ թախտութիւնք գրկին
թամի կը մեղցնի. ինձի հետ նամակներդ մի՛ համար. իս
ազատ թող երբ կարողանամ գրելու. վարէ իս երբեւ
հիւանդ կամ հրեւ զի չեմ մանուկ, այսպիսի ալ ինչեմանու-
թիւն ներէ ծեր բարեկամդ՝ որ թեզ պէնդ կը սիրէ:

ՅՈՒՍԵՒՆՅԱՆ

Որչափ վիշտ, ըստուած իմ, որչափ ցաւ
սա քանի մը տողերուն մէջ, որոնք Ռուսիաներին
վեճ սիրելու, օրինակելի անկեղծութիւնն եւ ան-
կեղծ ազգայնութիւնը միանգամայն կը յայտ-
նեն, նկարելով նաեւ անոր հոգւոյն վէճն այն խա-
մանիկ, ինչպէս կը գրէ Օտեան՝:

Իւր այս ցաւերուն մէջ, շատ հաւանական
էր, որ Ռուսիաներն հայէր ու մահէր, իր մահն
իսկ գտնար գոցէ, եմէ Ազգային Սահմանա-
դրութիւնը շարունակէր գեանալ այն անորոգ վե-
ճակին մէջ. այլ բարեբախտաբար, Սերվիլէն՝ որ
ուրիշ առիթներով մեծապէս ծառայած էր եւ
օգտակար եղած արդէն Սահմանադրութեան
գործադրութեան, այս անգամ ալ, երբ կաթու-
շիկոսի ընտրութեան գործը (1866 մայիս 27 —
յուլիս 27) կ'աւարտի, կը սկսի իր բոլոր ճիգը
թափել, ամէն կարելի միջոց եւ ազդեցութիւն
ի գործ կը դնէ, եւ Պետութեան աւագանիին
մէջ ունեցած կարեւոր յարաբերութիւններուն
ու բժշկական բարձր դիրքին շնորհիւ, կը յա-
ջողի վերջուպէս 1867 Նոյեմբերին՝, կառավա-
րութեանն ստանալ Սահմանադրութեան ըստ
առաջնոյն գործադրուելու բարձրագոյն հրա-
մանը:

Ռուսիաներն ինքն ալ անմասն չմնաց սակայն
Սերվիլէնի այս ազգաշէն աշխատութիւններէն.
այն ինքն ալ անգործ չմնաց, եւ Պետական ազ-
դեցիկ անձնաւորութիւններու մաս, զորս կը
ձանշնար, Սերվիլէնի օժանդակ հանդիսացաւ,
ինչպէս կը գրէր Մ. Մամուրեան՝:

Բայց Սահմանադրութիւնը իւր գործա-
դրութեան հրամանից կը վերստանալ՝ վերա-

1 «Դրաստիկ Թիւրքիայի Կոնսուլներ: Ռուսիաների
Թարգմանութիւն Ս. Եմմէքեան, Պ. Պոլսոյ 1879, էջ
10-ի-12:

2 Անդ, էջ 10-ի:

3 «Արեւմտեան-Եւրոպայի Ազգ. Ժողովոյ, Բազմա 1860—
1870 ամաց էջ 347: «Մարտի», Ժողով արտի Թիւ 823
18 Նոյեմբ. 1867, Դրաստիկ «Արեւմտեան-Եւրոպայի Ազգ. Ժողով-
1870 ամին էջ 281, Գր. Օտեան:

4 «Հայկական Կոմիտէի» Գրքի Վերջ, Զեմալեթ 1872
էջ 243-245:

1 2. Տիմիտիան Վ. Թեմիտիան է այս:

Քեֆնոկեյու պայմանաւ: 1868 Մարտ 8ին է՛, որ
Ազգ. երեսփոխանական ընդհ. ժողովը՝ ըստ
բարձրագոյն Տրամանի, կը գումարի Ատենա-
պետութեամբ Բարուհակ պէյի ֆերուհիան, կը
կարգաւ եպարքոսական գիրը, որ Սահմանա-
դրութեան գործադրութիւնն ըստ առաջնոյն աբ-
զանդով, կը պահանջէր ընտրուել եօթն անձէ
բաղկացած Եաննանաթով մը՝ վերաքննելու
Սահմանադրութիւնը:

Ի՛ր յաջորդ շխարին մէջ 1868 Ապրիլ 12ին, ընդհ. Ժողովը կը նարեւ անմիջապէս այն 12 քաղաքներէ Յանձնաժողովը, զոր կը բաղկացնէ Նէին, 1. Խորհիւ Եպ. Կարոյ-պէյ, 2. Գոյաշէն Եպ. Սեթեան, 3. Սարգիս Աշարէկեան, 4. Կա-րապետ Իսթիւհեան, 5. Օգսէն Խոճապարեան եւ զարեւելեան, 6. Գրիգոր Օտեան եւ 7. Նաճա-պէս Բուսնեան²:

Երրորդ անգամ էր այս, որ Ռուսինեան անգամ՝ կ'ընտրուէր Սահմանադրական Վերաքննիչ Թանձաժողովէ, որ սակայն՝ այս անգամ չէր կրնար իւր առաջին շտապօրէժ գործունէութիւնն ունենայ:

ԵՆՈՒԳՈՒՂԷՅ Ս. ՓՐԿԷՆԱՆ ՀԼԻԱՆՊԱՆՈՅՈՒՄ
 ԽՈՒՐ ԳԻՆԱԿԸ, ԿՐԴԻՆԸ Կ. ՓԱՆՈՒՆԱՆ յՈՒՐ
 ՄԱՍԿԱԿԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ, ՄԵԾԱԿԷԱ ԿՐ ԳԵԱՂԵՂՆԵՐ
 ՊԵՅ ԿԱՆԵՆ ԱԶԳ. ՆՆԳԶ. ԺՈՂՈՎ⁴. ՄԻԼԵՆՈՅ ժԱ-
 ՄԱՆՆԱԿ ԱԶԳԸ ԳՆԱՆՆԱՐ ԳՆԱՆ ԿՐՈՂԱՆ ՄԻ, ԱԶ-
 ԳԱՅԻՆ ՆՆԳԶ. ԺՈՂՈՎԷ ԴԱՆՆԱԿԵԱ ԴՈՒԿԱ. ԲԱ-
 ՐՈՒՆԱԿ ԿԷՂ ՖԵՐՈՆԻՍԿԱՆ յԱՆԿԱՐԺՈՒԿԱՆ ՄԱ-
 ՀՈՒՄԻ ԿՐ ԳՐԱԿԵՐ⁵. ՍԻՅԻ Ե. ԱՂԺՄԱՐԻ ԹԱ-
 ՄՈՐԻ ԱՅՈՒՆՆԵՐ ԱԶԳ. ՎԱՐՃՈՒԹԵԱՆ Ե. ԽՐԵՆ-
 ՎՈՒՆԱՐՈՒԹԵԱՆ ՄՈՒՄԱՐՈՒԹԵԱՆ Ե. ՄԱՆՀԱԳՈՒ-
 ԹԵԱՆ ՈՒՄԱՐԿԱՅ ԷՅԻ ԴԵՄ, ԵՐԸ ԿՐ ԺԱԳԵՐ ՊԱ-
 ԱՐԽԱՐԴԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐ ՄԻՆ ԱՂ. ՊՈՂՈՍ ՊԱՍՏԻՐԱՐԸ
 ԻՐԵՆԵ ՀԱԿԱՍԱՀՄԱՆԱԳՐԱԿԱՆ ԱՂԵԽԱՂ ԳԱՆ-
 ԴԱՍԽԵՐՈՒ Ե. ԲՈՂՈՅՆԵՐՈՒ ՆԻՄԱՐԿՈՒՄԸ⁶ ԿՐ
 ՀԵՄԱՐԱՐԵՐ. յԱՂՈՂԸ⁷ ԻԴԵՆԱՐՈՍ ՊԱՍՏԻՐԱՐԸ
 ՀԱԳԷ. ԿՐՆԱՐԱՐԵՐ Ե. ԳԱՏՐ ՅԵԽԵԸ ԿՐ ՍԻՅԻ

¹ “Արիւնդհանրութիւն և արդ. խաշնակ,” Բայթ. 28 1860-1870 ամսաց էջ 361:

* Ընդ. էջ 375. և "Մասին", ժ. Է. Գ. Կար, Բ. Է. 844.
13 Ը. Գ. Է. 1868:

Յ Ստուգիւ, այս Զորքարդ անգարն պետք է Համարիւ
որդՀետեւ, ինչպէս արդէս տեսանք, 1857՝ Սէպտեմբ Գա-
նահարարութեան խմբագրիւ առաջին Սահմանադրական Գան-
ձնահոգովին ալ անգար խմբագրեալ Ռուսերենէն («Учре-
ждения губернии», Գ. Պրիւս Ա. Զարի, Թիւ 31, Գիկտեմ-
բեր 1856, էջ 173): Գր. Չառեանի եւ Գ. Իւ. Իւ. Նեանի Հնե-
ագրանքը. Թ. Տ. Բ. Բ.:

P. 8. 1. 8.1

—1870, էջ 375—390:

«Հանդիս Աճառայ», 1895 թվականի Գեղարքունիքի
թիվը, էջ 364:

Ծաներ: Ազգը նոր ընտրութեան կը ձեռնարկէր եւ 1869 Սեպտեմբեր 4ին Պատրիարք Գ'ունեւոր զԵմեռապ. Հայրիկն Խրիմեան, այժմեան ղեհաբառ Կաթողիկոսը:

Անշնուէն պայաւափ կարեւոր իրողութեանց
եւ պատահարներու միջոցին Սահմանագրական
Բանձնախոր մըը շէր կընար կիսեման որապէս
գիտմարտիչ։ Բայց Ռուսներեան ինքնորին առան-
ձին ի գլուխ կը Տանէ իւր պաշտօնը եւ սրբա-
գրելով գրի կ'առնէ նոր Սահմանագրութիւն մը,
զոր Բանձնախուփին դիտողութեանց բովէն ալ
անցնելով, յետոյ առանձին Տեղեկագրով մը
զայն կը ներկայացնէ ԸնդՀ. Ժողովին՝ իւր
28 օգոստոս 1870ի Նիստին մէջ¹։

(Zurücksetzung)

D. S. U. B.

УДСТАНОВИТЕ

ՔՆՆԱԻԹԻԻՆ ՄԸ՝ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԻՒՆԳԱՆՈՑԻ

1901 Ի ԸՆԴՈՐՉՈՎ ՅԵՐԵՎԱՆԻՆ ԿՐԸՑ

(C-10-2-1-1-1-1-1-1-1-1-1)

Քանի որ երիտզոսներու սխալ կիրառութեան վրայ կը գառնայ խնդիրը, պէտք է ըսել, թէ այդ բանին ալ շատ խնամք չէ տարած Հրանտ էֆ. Ասատուր:

Ի՞նչ վերագրվեալ պատրիարք եղած ցոյց կը տրուին Աստուածատուր (էջ 83), Ստեփանոս (էջ 83), Արեւադոս Երեսնայի (94), Նշդապար Ամենայայի (97), Յովհաննէս Մուշնեցի (97), Մարտիրոս Քէֆեցի (100), Սարգիս Ղափանցի (112), Աւետիք Եւզակիայի (116), Մարտիրոս Երզնկացի (122), Եզովհաննէս Կալու (130), Գրիգոր Պատմաճես (144) պատրիարքները, բայց սառնք ամէնքն ալ ճիշդ չէ թէ իրաւամբ վարդապետական աստիճանին թելանունութեամբ եղած են պատրիարք։ Երուսէ թէ որոյ տրամաւորութիւն եւ օրէքը չկար պատրիարքութեան չամար եկեղեցական իշխանութեան այս ինչ կարգէ ունենալու եւ, կրնան նոյն իսկ այնպէս հասկնալներ պատրիարք ըլլալ, բայց ասով հանրեմք մտնող այնքան հազուադէպ բացառութիւններ են, որ չեն կրնար հաւատ ընծայել թէ վերլուշեալներն ամէնքն ալ վարդապետի իշխանութեամբ պատրիարք եղած ըլլան, մահաւանդ եկեղաւորութեան առնելով սակ պարագայս, թէ հին հնդեղեցականներ մինչեւ իսկ արքայականութեան հետեմել յետոյ վարդապետ կոչուել պարտաւոր էր։

1 "Արիւն-Բար-Նի-Նի Արդ. Ժողովոյն Բացումն 1870
 ամի էջ 16-27:

Ն Կիպյն Սարգիս Էքմէքճիյն (էջ 109) է որ աշխարհահանութեան մէջ Պատրիարք եղաւ եւ անմիջապէս քահանայանալով պաշտօնի ձեռնարկեց: